

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש
והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

0990 ק"מ 990 ח"י 990 תש"ס נ"ז ז' אלול 298
לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482,
ניתן לקבל את העלון במייל etayba1@gmail.com

הנושא: אליעזר עבד אברהם הוא עוג מלך הבשן

בו והצילו מידו. על שם כך נקרא המלאך מיכאל בשם "הפליט", שכן נפלט מידו של סמאל"ל.

על פי זה מסביר בילקוט ראובני (פרשת חוקת) את הסיבה שמשנה רבינו חשב להילחם בעוג מלך הבשן, עד שהיה צריך שבורא העולם עצמו אמר לו: "אל תירא אותו! כי בידך נתתי אותו ואת כל עמו ואת כל ארצו, ועשית לו כאשר עשית לסיחון מלך האמורי", הרי רק לפני רגע הוא ניצח את סיחון מלך האמורי ואומרת הגמרא בנידה (סא.) שהוא היה אחיו של עוג, אז מדוע שלא ניצח גם את עוג?

אלא אומר הילקוט ראובני, שמכיון שעוג היה אליעזר עבד אברהם היתה לו את הזכות שהוא עשה את השידוך ליצחק. ממילא שמא זכות זו תגן עליו.

כמו כן מוסיף האלשיך הקדוש בפרשת דברים (ג', י"א), שאליעזר עבד אברהם מל את עצמו, ממילא שמא זכות המילה תעמוד לו למגן.

וכך מובא בזוהר הקדוש (סוף פרשת חקת דף קפד.), שאליעזר שהוא עוג נמול עם כל אנשי ביתו עם אברהם, ופגם באות הברית, ולכן היה ראוי ליפול בידי משה ולהתעקר מן העולם. וזה מה שאמר הקב"ה למשה "אל תירא אותו" אל תירא מאות ברית שלו. ע"כ.

אלא שחידוש זה שאליעזר הוא עוג מלך הבשן הוא פלא, כפי ששואל על כך רבי אליהו הכהן בעל שבט מוסר בספרו מנחת אליהו (פרק י"ח), שהרי אליעזר הוא מהתשעה הצדיקים שנכנסו בחיים חיותם לגן עדן כמובא במסכת דרך ארץ זוטא (סוף"א), ובמדרש (ילקוט שמעוני בפרשתינו רמז ק"ט) מובא הטעם שזכה להיכנס חי לגן עדן: "ותפול מעל הגמל", לפי שראתה ברוח הקדש שעתיד לצאת ממנו עשו הרשע נזדעזעה ונעשית מוכת עץ, ויצא ממנה דם בתולים. מיד אמר הקב"ה לגבריאל: רד ושמור את הדם שלא יסריח ולא יהיה בו מום. בא יצחק עליה ולא מצא לה בתולים, חשדה מאליעזר, אמר לה: בתולותיך היכן הן? אמרה לו: כשנפלת מן הגמל נעשיתי מוכת עץ. אמר לה: שקר את מדברת אלא אליעזר פגע בך! ונשבעה לו שלא נגע בה, הלכו ומצאו העץ צבוע דם, מיד ידע יצחק שהיא טהורה. אמר הקב"ה: מה אעשה לעבד הזה שהיה חשוד אמר למלאכי השרת הכניסוהו חי בגן עדן הוא אליעזר בן נמרוד. ע"כ.

כמו כן הגמרא בבא בתרא (נח.) אומרת, שרבי בנאה היה מציין מערות קבורה כדי שלא יכשלו בזה הכהנים, כשהגיע למערת המכפלה ראכה את אליעזר עבד אברהם עומד על פתח המערה.

מובא בפרקי דרבי אליעזר (פרק ט"ז): זקן עבדו של אברהם והיה עבדו אליעזר, ומהיכן היה עבדו? אלא שכיון שיצא מאור כשדים, באו כל גדולי הדור ליתן לו מתנות ולקח נמרוד עבדו אליעזר ונתנו לו עבד עולם, וכשגמל חסד ליצחק הוציאו לחירות ונתן לו הקב"ה שכרו בעולם הזה, וקיימו למלך והוא עוג מלך הבשן. ע"כ.

מתבאר, כי אליעזר עבד אברהם הוא עוג מלך הבשן.

ובפרקי דרבי אליעזר (פרק כ"ג) מביא בענין עוג מלך הבשן שניצל מהמבול: "וימח את כל היקום", חוץ מנח ואשר אתו בתיבה שנאמר "וישאר אך נח". וחוץ מעוג מלך הבשן שישב על עץ אחד תחת סילונית של תיבה, ונשבע לנח ולבניו שיהיה להם עבד עולם. מה עשה נח? נקב חור אחד בתיבה והיה מושיט לו מזונו בכל יום ויום, ונשאר גם הוא שנאמר "רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים". (ואין לשאול כיצד התקיים במי המבול הרוחחים, כי מבואר בזבחים קיג.; שנעשה נס והמים הסמוכים לתיבה הצטננו מרתיחתם וזאת בכדי שלא ימיסו את הזפת בה היתה התיבה מזופתת, מה שעלול היה לפגוע באטימותה. ובכן באותם מים צוננים אשר סביבות התיבה, התקיים עוג במשך ימי המבול).

וכתב על כך בהגהות הרד"ל, שלאחר מכן עבר עוג בירושה אל כוש והוא העבירו בירושה לנמרוד.

כאשר ניצל אברהם אבינו מכבשן האש (עי' מה שכתבנו בזה במסגרת נפרדת בסוף העלון) נכנע נמרוד תחת אברהם ומעניק לו מתנה את אליעזר לעבד.

והנה כאשר באים ארבעת המלכים ונלחמים נגד חמשת המלכים, הם מנצחים אותם ולוקחים בשבי אנשים רבים ביניהם גם את לוט בן אחי אברהם. "ויבוא הפליט" להודיע לאברהם שאחיינו נפל בשבי, רש"י מביא את דברי המדרש רבה, שהיה זה עוג מלך הבשן, ולא היתה כוונתו באמת לטובה כדי להציל את לוט, אלא שחמד את שרה ורצה שאברהם אבינו יצא למלחמה שבוודאי הוא ימות בה וכך הוא יוכל להתחתן עם שרה.

אולם לפי שיטת פרקי דרבי אליעזר, שאליעזר הוא עוג מלך הבשן, לא ניתן לפרש ש"ויבוא הפליט" על עוג לך הבשן. ואכן בפרקי דרבי אליעזר מפרש, שאין זה עוג מלך הבשן, אלא היה זה המלאך מיכאל ומדוע נקרא שמו "הפליט"?

כי בשעה שהשליך הקדוש ברוך הוא את סמאל"ל ממקום קדושתו בעקבות חטא אדם הראשון, נאחז סמאל"ל במלאך מיכאל וביקש להורידו עמו, אלא שהקדוש ברוך הוא אחז

ואם כן כיצד נאמר שאליעזר הוא עוג, הרי עוג נהרג על ידי משה רבינו כמבואר בברכות (נד):?

ואכן החזקוני רוצה לומר שהיו שני עוג מלך הבשן, והיה שם הניתן לכל מלך בבשן שנקרא "עוג", כשם שמלכי מצתרים נקראו "פרעה", ובתחילה מלך אליעזר ולאחר שעלה חי לגן עדן, בא אחר ומלך בבשן והוא עוג מלך הבשן שנלחם בישראל והרגו משה רבינו.

לעומת זאת, רבי אליהו הכהן מנסה לקיים ולומר שהוא אליעזר עבד אברהם הוא עוג מלך הבשן ומתרץ זאת על פי הסוד.

נראה לתרץ בדרך חדשה, בהקדם מי היו הנפילים, אשר מהם יצא עוג מלך הבשן.

נאמר בפרשת בראשית (פרק ו פסוק ד): "הנפילים היו בארץ בימי ההם, וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם, המה הגברים אשר מעולם אנשי השם".

ומסביר רש"י: הנפילים - על שם שנפלו והפילו את העולם, ובלשון עברית לשון ענקים הוא.

אלא שהדברים נכתבו בקיצור מופלג, ולא נתפרש מהיכן נפלו, מה הייתה סיבת הנפילה? וכן מה היו תוצאותיה של אותה נפילה.

ביתר ביאור מובא בילקוט שמעוני (פרשת בראשית רמז מ"ד):

שאלו תלמידיו את רב יוסף: מהו עזאל? אמר להם: כיון שעמדו דור המבול ועבדו עבודה זרה, היה הקב"ה מתעצב. מיד עמדו שני מלאכים שמחזאי ועזאל, ואמרו לפניו: רבנו של עולם! הלא אמרנו לפניך כשבראת את עולמך מה אנוש כי תזכרנו? אמר להם: ועולם מה יהא עלי? אמרו לו: רבנו של עולם! היינו מסתפקין בו. אמר להם: גלוי וידוע לפני, אם אתם שרויין בארץ היה שולט בכם יצר הרע והייתם קשים מבני אדם. אמרו לו: תן לנו רשות ונדור עם הבריות ותראה איך אנו מקדשין שמך. אמר להם: רדו ותדורו עמהן.

מיד קלקלו עם בנות האדם שהיו יפות, ולא יכלו לכבוש את יצרן.

מיד ראה שמחזאי ריבה אחת ושמה איסטהר, נתן עיניו בה, אמר: השמעי לי. אמרה לו: איני שומעת לך עד שתלמדני שם המפורש שאתה עולה בו לרקיע בשעה שאתה זוכרהו. לימד אותה את אותו שם, הזכירה אותו ועלתה לרקיע ולא קלקלה.

אמר הקב"ה הואיל ופרשה עצמה מן העבירה לכו וקבעוה בין שבעה כוכבים הללו, כדי שתזכו בהן לעולם, ונקבעה בכימה (אגב, הגמרא בברכות דף נח אומרת שכימה זה צביר של מאה כוכבים. ביפנית שמו של הצביר הוא סובארו ולכן דגם שבעת הכוכבים נמצא על הסמל של חברת המכוניות).

כיון שראו שמחזאי ועזאל כך, עמדו ונשאו נשים והולידו בנים היווא והיאי. ועזאל היה על מיני צבעונין ועל מיני תכשיטין של נשים שמפתים את בני אדם להרהור עבירה.

מיד שיגר מטטרון שליח לשמחזאי ואמר לו: עתיד הקב"ה להחריב עולמו ולהביא מבול לעולם.

מיד עמד בבכי והיה מצטער על העולם ועל בניו, מה יעשו בניו? ממה יאכלו אם העולם חרב? שכל אחד ואחד היה אוכל בכל יום אלף גמלים!!! ואלף סוסים!!! ואלף שוורים!!!

בלילה ראו היווא והיאי שניהם חלומות, אחד מהן ראה אבן גדולה פרוסה על הארץ כשולחן, והיתה הארץ חרותה וכתובה שיטות שיטות, והיה מלאך יורד מן הרקיע ובידיו כמין סכין והיה גורר ומוחק כל אותן השיטות, ולא היה משייר בה אלא ארבע תיבות. והאחד ראה בחלומו פרדס גדול משובח נטוע מכל מיני אילנות, והיו בו מלאכים ובידן קרדומות והיו מקצצין כל האילנות ולא שיירו בו אלא אילן אחד של שלשה ענפים.

כשהתעוררו עמדו בבהלה ובאו אצל אביהם. אמר להם: עתיד הקב"ה להביא מבול ולא ישייר אלא נח ובניו. כיון ששמעו כך היו צועקין ובוכין, אמר להם: אל תצטערו, ששמותיכם לא יכלו מן הבריות שכל זמן שגוזר גזירות או מעלין אבנים או ספינות, שמותיכם הן מזכירין, היווא והיאי מיד נתקררו דעתן.

שמחזאי חזר בתשובה ותלה עצמו בין שמים לארץ ראשו למטה ורגליו למעלה ועדיין הוא תלוי בתשובה, עזאל לא חזר בתשובה ועדיין הוא עומד בקלקולו להסית בני אדם לדבר עבירה בבגדי צבעונין של נשים. ולכך היו ישראל מקריבין קרבנות ביום הכפורים: איל אחד לה' שיכפר על ישראל, ואיל אחד לעזאזל שיסבול עונותיהם של ישראל והוא עזאזל שבתורה.

צאצאיהם של אותם מלאכים היו כאמור בעלי תכונות גופניות יוצאות דופן, אותם ענקים נולדו במתכונת של שישה בכרס אחת. ובמעם לועז פרשת ואתחנן מובא שבעת שהיה נולד אחד מהם, היה נולד גדול ומשכיל עד כדי כך שאמו הייתה מבקשת ממנו ללכת ולהביא סכין בכדי לחתוך בה את חוט טבורו. ואם היה נולד בשעת לילה הייתה מוסיפה לבקש ממנו גם שיביא לה נר בכדי להאיר את הבית החשוך...

מעשה היה בילוד אחד ששלחה אותו אמו להדליק הנר, פגש בשוק אחד מאותם השדים, אמר לו השד: לך לאמך ואמור לה שתתן שבח והודיה שכבר קרא התרנגול בחצות לילה ואין לי רשות להזיקך, שאם לא היה קורא התרנגול הייתי נותן לך מכה והורגך. אמר לו הילוד: לך אתה והגד לאמך שתתן שבח והודיה שלא חתכה לי אמי טבורי, שאם הייתה חותכת טבורי, הייתי נותן לך מכה והורגך.

יש מבין המפרשים שפירשו את שמותיהם השונים של אותם בני ענק כסימן לשינוי במצבם. ויבארו כי ראשוני המשפחה היו הנפילים, לאחר זמן מה תש כוחם ולא היו עוד גיבורים כבתחילה ונתכנו "ענקים" על שם גובהם הרב. לאחר שהלך כוחם ונחלש עוד ועוד, החלו לקרוא להם בשם "רפאים" מלשון רפיון וחולשה, ועל עוג מעידה התורה כי הוא היה מן הרפאים כלשון הפסוק בסוף פרשת דברים: "והוא נשאר מיתר הרפאים" והוא היה החלש שביניהם.

בעניינו של עוג מלך הבשן אומרת התורה (דברים ג, יא): "פי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל הלה הוא ברבת בני עמון תשע אמות ארפה וארבע אמות רחבה באמת איש".

ופירש הרשב"ם שכוונת המילה "ערש" היא למיטה בה ישן עוג כשהיה תינוק, ולבד ממידות הענק בהן נבנתה, התייחד ערש זה גם בכך שהיה בנוי מברזל וזאת לפי שכשהיה קטן היה חזק מאוד ובהשתטחו היה משבר ערש של עץ, לכך עשאוהו של ברזל. זאת אומרת שכבר מינקותו עוג היה לו גודל מוגזם.

ומוסיף הרשב"ם: אני שמעתי, לכך אמר הלה הוא ברבת עמון, מפני ששמע שמה נצטווה מפי הגבורה "אל תצורם ואל תתגר בם מלחמה", הקדים ונתן ערשו ומיטתו בתוך העיר ברבת בני עמון, והיא הייתה עיר מלוכה כדי שלא יכוהו ישראל, כי ידע שלא הורשו לבוא שמה.

באבן עזרא מפורש, שגבהו של עוג היה כפול משל אדם רגיל.

גם הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ב פרק מ"ז) סבר כדעתו וכן מצינו שהרחיב בדבר וכך כתב: מה שכתבה התורה בעוג "הנה ערשו ערש ברזל וגו'", כי ערש היא המיטה כמו שנאמר "אף ערשנו רעננה" (שה"ש א', ט"ז) ואין ערש האדם כפי מידתו בשווה, לפי שאינו בגד שלובש אותו, אלא הערש יהיה תמיד יותר גדול מן האדם הישן עליו, והנוהג הידוע שהוא הערש המיטה יהיה יותר ארוך מן האדם בכדי שליש אורכו. ואם היה ארוך הערש הזה תשע אמות, יהיה ארוך הישן עליו כפי הנוהג ביחס המיטות שש אמות או מעט

יותר. נמצא כי אורך עוג היה פי שניים באורך אחד משאר בני אדם או יותר מעט.

אולם בחז"ל מבואר שגבהו היה אף יותר מזה, במסכת סופרים (פרק כא משנה ט') מובא, שאליעזר עבד אברהם היה עוג מלך הבשן, ומסופר עליו, שפעם אחת גער בו אברהם ומיראתו נפל ממנו שינו, ונטלו אברהם אבינו ועשאו מטות שהן של שן, והיה ישן שם. ויש אומרים כסא עשאו וישב בו כל ימיו. עיין שם.

ובגמרא נדה (כד:) תניא: אבא שאול אומר ואיתימא רבי יוחנן, קובר מתים הייתי, פעם אחת רצתי אחר צבי ונכנסתי בקולית (עצם היד, רש"י) של מת ורצתי אחריו שלוש פרסאות, וצבי לא הגעתי וקולית לא כלתה. כשחזרתי לאחורי אמרו לי של עוג מלך הבשן היתה.

כמו כן הגמרא בברכות (נד:) אומרת: "הרואה אבן שביקש עוג מלך הבשן לזרוק על ישראל, צריך ליתן שבח והודאה לפני המקום". בהקשר לכך מובאת אגדה המספרת כיצד עוג מלך הבשן עקר הר ברוחב שלוש פרסות - 110 קילומטרים לפי מידות ימינו! – וביקש להשליך אותו על עם ישראל. תוך כדי שהוא הרים את ההר, באו נמלים וניקבו את ההר כך שהוא נשאר תקוע בצווארו. משה רבינו, שהיה גבוה עשר אמות, לקח מקל בגובה עשר אמות, קפץ לגובה עשר אמות והצליח להכות את קרסולו של עוג – ולהרוג אותו.

וצריך לומר, שכוונת הרמב"ם והאבן עזרא לגובהו של עוג בימי ילדותו.

והנה, הגאון רבי זלמן סורוצקין בספרו אזניים לתורה מביא, שמצא בספרים, כי הענקים שהיו צאצאי הנפילים שירדו מן השמים לארץ היו מאריכים ימים, ולא זו בלבד אלא שכאשר הגיעה שעתם למות, היה מת רק חצי גופם שבא מצד האם, אולם החצי השני שהגיע מאביהם המלאך, לא היה מת לאחר שהחיים במחצית הגוף נמאסה עליהם, היו שותים סם מוות או מטביעים את עצמם בים.

לפי זה יש לתרץ בעניינו של אליעזר עבד אברהם שאומר הפרקי דרבי אליעזר שהוא עוג מלך הבשן, ושאלנו כיצד הרי אליעזר נכנס חי לגן עדן ואילו עוג מלך הבשן נהרג על ידי משה רבינו.

אולם לפי דברי האזניים לתורה יש לתרץ, שעוג מלך הבשן שנהרג, נהרג רק החלק שבא לו מאמו, אולם מה שנכנס אליעזר חי לגן עדן היה זה החלק שקיבל מאביו המלאך.

לפי יסוד דברינו נבוא ונתרץ קושיה עצומה, שואלים המפרשים כיצד אברהם אבינו שיחרר את אליעזר עבדו הכנעני הרי אברהם אבינו קיים את כל התורה כולה, והרי המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר "לעולם בהם תעבודו" (עיין במסכת ברכות דף מ"ו ע"ב ובמסכת גיטין לח:)?

אלא שהגמרא בברכות ובגיטין מביאה, מעשה ברבי אליעזר, שראה שחסר עשירי למנין בבית הכנסת, שחרר את עבדו והשלים מנין. והקשו בגמ': והלא המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר "לעולם בהם תעבודו"? ותירצו: לדבר מצוה שאני. והקשו עוד: והלא מצוה הבאה בעבירה היא? ותירצו: מצוה דרבים שאני. מביא הרשב"א שהקשה על כך הרמב"ן: וכי מפני מצוה להתפלל בצבור נדחה עשה שבתורה? ותירץ, דאפשר דלא אמרה תורה אלא משום שלא ליתן להם מתנת חנם, כענין דכתיב בגוים "לא תחנם", אבל כשהוא משחררו מפני שנתן דמי עצמו או משום מצוה וצורך הרב, דליכא חנינה מותר.

לפי זה יש לומר, כיון שסיבת האיסור של "לעולם בהם תעבודו" הוא משום "לא תחנם", דין זה לא נאמר לגבי אליעזר שיש בו חצי מצד אביו שהוא מלאך, ולא חל בו איסורי עבד כנעני. והיה מותר לשחררו.

בענין שאברהם אבינו ניצל מכבשן האש בזכות יעקב אבינו:

במדרש (בר"ר סג, ב) מובא: כי ניצל אברהם אבינו מכבשן האש בזכות יעקב שעתיד היה לעמוד מזרעו.

ויש לשאול, וכי ללא זכותו של יעקב לא היה ראוי אברהם להינצל בזכות עצמו?

ונראה לפרש יעו' במדרש תנחומא (פרשת תולדות סימן ד') שמביא, שמלאכי השרת קטרגו כאשר ביקש הקדוש ברוך הוא להציל את אברהם, וטענו כי רשעים רבים עתידים לעמוד מזרעו. ועל כך השיב להם הקדוש ברוך הוא כי הינו מצילו בזכות יעקב בן בנו.

וצריך ביאור, על אף שעתיד לצאת מאברהם אבינו יעקב אבינו, אבל עדיין אין זה מסיר את הקטרוג משאר הרשעים שעתידים לצאת מאברהם אבינו?

ונראה ליישב על פי יסוד שכתב בספר ייטב לב (פרשת ויחי) שהביא את דברי הפרשת דרכים (דרוש ד'), שכאשר נמצא אדם בצרה ויש מקטרגים מצד אחד ומסנגרים מצד שני, הקב"ה מצרף את הזכויות והמצוות שעתיד לעשות כאילו כבר קיים אותם ומצרפם ועל ידי זה מכריע את דינו לזכות, אולם על עבירות שעתיד לעשות אינו מתחשב כלל. וכמו שמצינו אצל ישמעאל "וישמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם" על אף שעתידים בניו להמית את בני ישראל בצמא.

וכתב הייטב לב, שהנהגה זו נמשכה על ידי יעקב אבינו, שהוא קבעה שידון השי"ת על פי הטוב שעתיד להיות ולא על פי הרע שבעתיד, וזאת כאשר יוסף הצדיק מביא לפני יעקב את אפרים ומנשה שיברכם, בתחילה נמנע יעקב אבינו לברך אותם, בגלל מי שעתיד לצאת מהם, אולם לאחר מכן הוא מברכם, משום, שבזה פעל יעקב אבינו שגם אם עתיד אדם לחטוא, אולם אין לצרף את העבירות שעתיד להיכשל, אלא רק לצרף את המצוות שעתיד לקיים.

לפי זה מובן היטב מדוע ניצל אברהם אבינו מכבשן האש בזכות יעקב אבינו, שכן המלאכים קטרגו כי יש להרוג את אברהם מחמת שעתידים לצאת ממנו רשעים, אולם בא יעקב והנהיג שהקב"ה מסתכל בעתיד רק אל הטוב שעתיד לקיים ולא על הרע וראוי אדרהח אריוו להיוצל

קו השיעורים של
הרב איתי בן אהרון

"להתענג בתענוגים"

0772618021

לשמיעת שיעורים על פרשת חיי שרה הקישו:

1, 1, 5